

Кущенко І.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Орьол О.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ КРИЗ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ У ВОЄННИЙ ЧАС

Стаття присвячена дослідженню особливостей криз шлюбних стосунків у сучасному українському суспільстві в умовах повномасштабної війни. Війна 2022 року зумовила радикальні трансформації інституту сім'ї: мобілізація, вимушена еміграція, втрата домівки, зміна розподілу ролей і поява посттравматичних розладів стали ключовими чинниками кризовості. Емпіричне дослідження, проведене серед 60 подружніх пар (військові/демобілізовані, цивільні в Україні та цивільні за кордоном), базувалося на використанні трьох валідних методик: MSQ (рівень задоволеності шлюбом), IES-R (оцінка посттравматичного стресу) та DAS (діадична узгодженість), а також авторського напівструктурованого інтерв'ю «Війна та шлюбні стосунки». Результати засвідчили суттєві відмінності між групами: цивільні пари в Україні зберігають найвищий рівень задоволеності та згуртованості, військові й демобілізовані – середній рівень, проте з високим показником стресу, тоді як пари за кордоном мають найнижчий рівень якості стосунків, попри нижчий рівень воєнного стресу. Додатковими чинниками криз виявлено рольові трансформації (зміщення обов'язків на жінок, «криза повернення» військових до сім'ї, асиметрія у транскордонних шлюбах) та проблеми сексуальної сфери (зниження лібідо, уникання інтимності, гіперсексуальність як компенсація). У статті наголошено на гендерних відмінностях у переживанні криз, де жінки частіше повідомляли про емоційне виснаження, а чоловіки – про адаптаційні труднощі після фронту. Автори роблять висновок, що війна створює унікальну конфігурацію шлюбних стресорів, яка відрізняється від криз мирного часу не лише інтенсивністю, а й якісною природою. Практична значущість дослідження полягає у необхідності розробки цільових програм психологічної підтримки: роботи з травматичним досвідом військових, адаптаційних інтервенцій для ВПО та заходів для подолання відчуження у пар, розділених війною.

Ключові слова: шлюбні кризи, війна, задоволеність шлюбом, рольові трансформації, ПТСР, подружні стосунки.

Постановка проблеми. Проблематика криз у шлюбних стосунках у період соціальних криз, зокрема військових конфліктів, набула особливої актуальності у зв'язку з повномасштабною війною в Україні, що розпочалась у 2022 році. Війна спричинила глибокі зміни у функціонуванні суспільства, зокрема трансформацію інституту сім'ї. Вона зумовила появу кризових явищ, що відрізняються від криз мирного часу: вимушена розлука сімей, еміграція одного з партнерів, поява ПТСР у військових, зміна розподілу сімейних ролей. Усе це ускладнює подружню адаптацію та призводить до підвищення рівня розлучень. Дослідження цих процесів має як наукове, так і практичне значення, оскільки результати

можуть бути використані у психологічному консультуванні, соціальній політиці та розробці програм підтримки українських сімей.

За даними Мінюсту та Судової влади, у 2024 році в Україні зареєстровано 150,21 тис. шлюбів, що на 19,3% менше, ніж у попередньому році. Водночас кількість розлучень зросла на 42,2% – до 141,8 тис. [14] Це рекордний показник. Раніше в середньому на два шлюби припадало 1–1,5 розлучення, але зараз статистика наближається до 1:1.

Причин багато, і вони були завжди під час розлучень – побутові проблеми, фізичне насильство у сім'ї, шкідливі звички чи залежність, зрада, втручання батьків, мало спільних інтересів тощо. Але під час війни на перше місце виходять наслідки

стресу від війни. За офіційними даними Міністерства юстиції України, у 2024 році у порівнянні з попередніми роками спостерігалася позитивна динаміка у кількості шлюбів, проте кількість розлучень зросла ще стрімкіше (рис. 1).

Війна призводить до радикальних змін у функціонуванні сімейної системи: мобілізація, втрата домівки, вимушене розлучення з партнером, зміна економічного укладу та соціальних ролей.

Наразі понад 1 мільйон українців, у тому числі понад 50 000 жінок, служать у Збройних силах України. Станом на серпень 2025 року в Україні зареєстровано приблизно 4,4 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а понад 8 мільйонів українців виїхали за кордон, з яких 87 % становлять жінки, більшість з яких виїхали без партнерів [17, с. 120–125; 15, с. 126–130]. Відтак, шлюбні стосунки набули різних форм: подружжя може бути розділене на роки через виїзд одного з партнерів, зустрічатися час від часу за умови служби в ЗСУ чоловіка чи дружини або проживати разом.

В таких умовах інститут сім'ї зазнає значного тиску та трансформацій, результатом яких є погіршення якості комунікації, розвиток конфліктів, погіршення благополуччя та зниження задоволеності шлюбними стосунками [9, с. 86–92]. Це спричиняє мультифакторні кризи шлюбних стосунків, які відрізняються від типових криз мирного часу – не лише інтенсивністю, а й якісною природою (травматичний досвід, тривала невизначеність, загроза життю, транскордонний режим шлюбної взаємодії) [13, с. 3–7]. Отже, увага психологів сьогодні має бути зосереджена на вивченні та оцінці емоційного благополуччя українських родин, переживанні сімейної тривоги, провини, напруженості та визначенні факторів, що дозволя-

ють сімейній системі адаптуватися в умовах такої соціальної кризи, як війна. Саме воєнний контекст визначає актуальність дослідження особливостей криз шлюбної парної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Комплексні демографічні та соціально-економічні огляди Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України фіксують різкі трансформації сімейних практик і зростання вразливості шлюбних союзів під час повномасштабної війни. Зокрема, Слюсар Л. узагальнює проблемні поля української сім'ї у воєнних умовах: скорочення мережі підтримки, міграційні розриви, невизначеність та емоційне виснаження – і підкреслює потребу у політиках підтримки родин та сервісах психосоціальної допомоги [13, с. 3–7].

Колективні монографії Інституту соціології НАН України (2023; 2024) демонструють зміни у структурах ролей, зниження суб'єктивного благополуччя та зростання конфліктності у парах на тлі підвищеної тривоги і економічної нестабільності [16, с. 39–52; 17, с. 45–59].

Польові й емпіричні праці деталізують психологічні механізми цих процесів. Дослідження у журналі «Психологія: реальність і перспективи» 2024 року описують напруження та виснаження ресурсів у сім'ях військовослужбовців, включно з емоційною відстороненістю партнерів і труднощами відновлення близькості після ротацій [6, с. 2–6]. Окремі інтервенційні публікації свідчать, що цілеспрямована психосоціальна підтримка (зокрема, арт-терапія для дружин військових) знижує рівень напруги та покращує комунікацію у парі [2, с. 4–9].

Проблема комунікації в шлюбних партнерських стосунках розглядається в дослідженнях С. Гуцولا, А. Федосової, Н. Жукової, М. Забо-

Статистика одружень і розлучень в Україні

2020- 2024/тисяч

Джерело: Мін'юст, прес-центр Судової влади України

В В С

Рис. 1. Статистика одружень і розлучень в Україні

лотньої, І. Сингаївської, О. Лукаш, О. Петрунко, Ю. Мохнач.

Балачій Л. досліджує психологічний вплив військової служби на сімейні стосунки військовослужбовців, зокрема проблеми адаптації військових і їхніх родин після повернення з бойових дій [1, с. 409–416].

Важливим сегментом є дослідження комунікаційних патернів у військових сім'ях. Пирог Г., Удод С. порівнюють особливості комунікації в українських та американських військових родин: дистанція, нерегулярний контакт, табування теми бойового досвіду, емоційне «самоізолювання» ветеранів – усі ці чинники корелюють з подружньою напругою [10, с. 417–421]. На перетині теми шлюбних стосунків і сексуальності з'явилася хвиля робіт – Караванської Д., Пирога Г., Свінцицької М. які фіксують коливання лібідо, уникнення інтимності та зниження задоволеності сексуальним життям у частини пар – із поступовим відновленням за наявності стабільної підтримки та терапевтичного супроводу [4, с. 49–54, 9, с. 88–93].

Дослідження Матласевич О., Герасімова Ф., Карамушки Л., спрямовуються як на вивчення психологічних проблем життєдіяльності сімей ветеранів, так і на аналіз реабілітаційного потенціалу сімейних спільнот [7; 5, с. 10–15].

Дослідження специфіки шлюбних криз у транснаціональних (міграційних) парах висвітлюють конфлікти «на відстані»: цифрове вигорання спілкування, ревності, відчуття покинутості, перегляд очікувань щодо ролей і внесків у сімейний бюджет [11, с. 3–6; 17, с. 120–132]. Особливу увагу заслуговує праця Сингаївської І. та Осауленко Н., які виявили, що у переселенців зростають недовіра, конфлікти щодо ролей і частота непорозумінь, пов'язаних із втратою «домашнього простору» та соціальних опор [12, с. 126–130].

У дослідженні Озерової І. та Кучманич І. розглядається явища задоволеності шлюбом та рівнем тривоги як пов'язаних та таких, що мають взаємний вплив, та знайдена кореляція між цими явищами [8]. Ярхо О. описує як «криза впливає на стосунки між статями. На її думку, «спостерігається феномен розчарування жінок у партнерах або складнощі реінтеграції чоловіків, які повернулися з фронту, у сімейне життя» [18].

Публікації Корчакової Н., Зіброва Л., Безлюдної В. щодо внутрішньо переміщених осіб і сімей військових констатують зростання посттравматичних симптомів (за IES-R) і зниження діадичної узгодженості (за DAS), особливо у періоди трива-

лих розлук або після повернення з фронту, коли відбувається «перекалібрування» влади та відповідальності в сім'ї [6, с. 6–9].

Як можна побачити досліджень на тему трансформації шлюбних стосунків у воєнний час у сучасному українському суспільстві доволі багато. Разом з тим, залишається низка «білих плям». По-перше, бракує лонгітюдних досліджень відновлення подружньої близькості після демобілізації (6–18 місяців), з контролем за рівнем травматичного стресу і якістю комунікації [16, с. 70–72]. По-друге, недостатньо порівнянь між трьома ключовими групами (військові/демобілізовані; цивільні в Україні; цивільні за кордоном) за комплексом показників MSQ–DAS–IES-R з якісною інтерпретацією причинних історій. По-третє, питання сексуальної функції у парі (лібідо, частота та якість інтимної взаємодії) досліджено фрагментарно й переважно на малих вибірках; потрібні узгоджені дизайни методик, що поєднують кількісні та якісні дані.

Узагальнюючи, сучасний український корпус праць 2021–2025 років підтверджує:

- війна створює унікальну конфігурацію шлюбних стресорів – вимушені розлуки, регрес емоційної близькості, рольову асиметрію;
- психотравма та невизначеність підвищують конфліктність і знижують задоволеність шлюбом;
- цільові психосоціальні інтервенції і сімейна терапія демонструють обнадійливі ефекти, однак доказова база ще формується.

Мета статті полягає в представленні емпіричного дослідження особливостей криз у шлюбних стосунках під час війни та визначити специфіку цих криз у різних категорій подружніх пар військові (демобілізовані), цивільні в Україні та цивільні за кордоном. Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань:

- виконати міжгрупові порівняння у контексті змін у шлюбних стосунках;
- виявити рольові трансформації у шлюбі під час війни;
- окреслити гендерні відмінності у сприйнятті стресу, перебудові сімейних ролей та переживанні шлюбних криз;
- описати специфіку криз шлюбних стосунків в умовах соціальної кризи війни.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до мети і сформульованих завдань, використано комплекс емпіричних методів дослідження, а саме: методика Marital Satisfaction Questionnaire (MSQ) – для визначення

суб'єктивної задоволеності шлюбом, Impact of Event Scale-Revised (IES-R) – для вимірювання для оцінки психологічних наслідків травматичних подій (військові дії в Україні), Dyadic Adjustment Scale (DAS) – для визначення узгодженості, згуртованості та стабільності подружніх відносин. Для дослідження впливу війни на суб'єктивне самовідчуття та комунікацію в стосунках була використана авторське напівструктуроване інтерв'ю «Війна та шлюбні стосунки». Ці всі методики використовувалися в контексті виявлення кризових тенденцій у шлюбних стосунках.

Дослідження проводилось у центрах психологічної допомоги (Київ, Дніпро, Львівська область) у форматі онлайн-опитування.

До вибірки увійшло 60 осіб, які знаходяться у шлюбі не менш ніж 3,5 роки, а саме: 40 жінок, 20 чоловіків віком від 25 до 60 років. Респонденти знаходяться у стосунках від 3,5 до 20 років, 76% мають дітей. Тобто це зрілі сім'ї, у яких є налагоджений побут, свої традиції, розподіл ролей, і які пройшли деякі нормативні кризи сімейного життя. Було сформовано три групи респондентів по 20 осіб у кожній, що репрезентують різні соціально-екзистенційні умови воєнного часу: військові/демобілізовані, цивільні в Україні та цивільні за кордоном (табл. 1).

Війна по-різному впливає на шлюбні стосунки залежно від життєвої ситуації подружжя. Розглянемо середні значення трьох основних показників: задоволеності шлюбом (MSQ), рівня травматичних симптомів (IES-R) та діадичної узгодженості (DAS) та зробимо загальні міжгрупові порівняння результатів (рис. 2).

З'ясовано, що група 1 – військові/демобілізовані – продемонстрували середній рівень задоволеності шлюбом (MSQ=92) та достатньо високі показники узгодженості (DAS=105). Проте головна проблема – дуже високий рівень стресу (IES-R=62), що вказує на ризик розвитку посттравматичного стресового розладу. Травматичний досвід війни накладається на шлюбні стосунки, посилюючи конфлікти та емоційне віддалення. У демобілізованих проявляється також адаптаційна криза після повернення до сім'ї.

Група 2 – цивільні в Україні – має найвищий рівень задоволеності шлюбом (MSQ=112) і найвищі показники якості стосунків (DAS=118) серед усіх груп. При цьому стрес перебуває на середньому рівні (IES-R=32). Це свідчить, що збереження спільного проживання й підтримка один одного пом'якшує вплив війни на подружні стосунки. Водночас серед ВПО, які входять до цієї групи, виявлено дещо нижчі результати (MSQ≈98; DAS≈94), що пояснюється

Таблиця 1

Характеристики вибірки дослідження

Група	N	Жінки	Чоловіки	Віковий діапазон
Військові/демобілізов.	20	6	14	25–60
Цивільні в Україні	20	16	4	25–60
Цивільні за кордоном	20	18	2	25–60
Усього	60	40	20	25–60

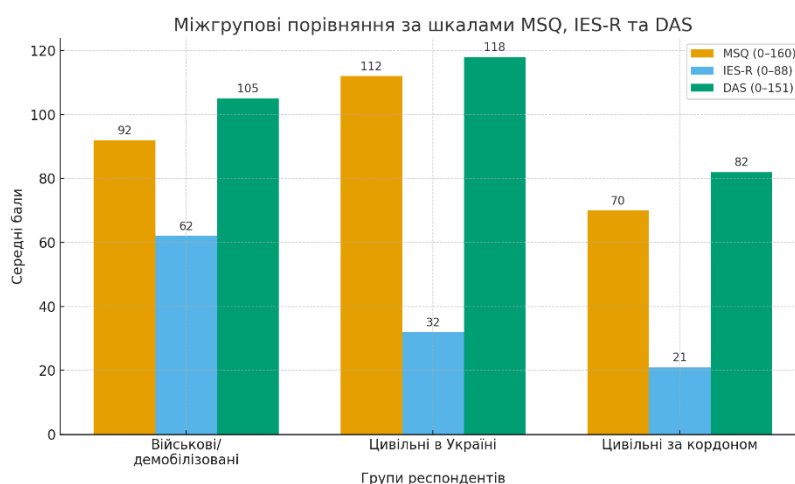

Рис. 2. Міжгрупові порівняння за шкалами MSQ, IES-R та DAS

втратаю стабільності, переїздами та соціальною невизначеністю.

Учасники група 3 – цивільні за кордоном (розділені пари) – показали найнижчий рівень задоволеності шлюбом ($MSQ=70$) і найнижчу якість стосунків ($DAS=82$). Хоча рівень стресу у них є найнижчим ($IES-R=21$), це не компенсує проблем у сфері сімейної взаємодії. Навпаки, відстань, відсутність щоденного контакту та культурна розсинхронізація створюють ризики емоційного відчуження, проблем інтимності та зниження почуття єдності в парі.

Аналіз результатів засвідчив, що у більшості пар спостерігаються проблеми з порозумінням. Військові та демобілізовані зберігають середній рівень задоволеності шлюбом, однак переживають надмірний рівень стресу, що загрожує стабільності сімейних стосунків. Цивільні пари в Україні, попри воєнні умови, зберігають найвищий рівень емоційної близькості та узгодженості у шлюбі, адже підтримка й спільне проживання є чинником збереження стабільності. Цій групі характерна достатня комунікативність у спілкуванні, подібність у поглядах, присутня довірливість у взаємовідносинах. Водночас серед ВПО, які входять до цієї групи, виявлено дещо нижчі результати ($MSQ\approx 106$; $DAS\approx 112$), що пояснюється втратаю стабільності, переїздами та соціальною невизначеністю.

Розділені пари стикаються з найбільшими труднощами у сфері подружньої задоволеності, що підтверджує ризики дистанційності та культурної розсинхронізації, попри нижчий рівень переживання воєнного стресу. Ця група демонструє нижчий рівень довірливості, згуртованості та діадичної згоди, ніж ті, хто проживає разом.

Також анкетування показало, що 38% респондентів з початком війни стали більше обговорювати з партнером проблеми, що виникають у процесі їхньої життєдіяльності. На нашу думку, це вказує на те, що стресова ситуація може бути не лише деструктивним чинником у стосунках, а й чинником згуртування сім'ї, посилення її емоційних зв'язків. Але це відбувається за умови, що якість стосунків у шлюбі була достатньо високою ще до настання травматичних подій.

Отримані дані підкреслюють необхідність психологічної підтримки для різних груп із урахуванням їхніх специфічних проблем: роботи з травматичним досвідом у військових, адаптаційних програм для ВПО та інтервенцій для подолання відчуження у пар, розділених війною.

Зупинимось на рольових трансформаціях у шлюбі. Зараз простежується тенденція набуття жінками не властивих їм раніше рольових патернів під впливом жорстких викликів, які поставила перед ними війна. Зокрема, жінки змушені шукати нові шляхи поєднання традиційних сімейних обов'язків та нових ролей, що лягли на їхні плечі. Вони змушені проявляти надзвичайну гнучкість, поєднуючи турботу про дітей і близьких із виконанням завдань, які раніше вважались «чоловічими».

Обставини змусили жінок займатися тими сферами діяльності, які були їм не притаманні раніше через суспільні стереотипи або відсутність необхідності. Жінки активно перебирають на себе лідерські функції, стаючи на чолі волонтерських організацій, допомагаючи військовим, організовуючи допомогу переселенцям, і навіть захищаючи країну зі зброєю в руках.

Ключовим аспектом нових соціальних ролей українських жінок під час цієї війни стало набуття ними одноосібної відповідальності за добробут своїх сімей, коли вони були вимушені поїхати закордон чи поки їхні чоловіки захищають країну. Це стало причиною зміщення та перебудови подружніх ролей у шлюбних стосунках.

На питання «Чи змінились ваші ролі з початком війни?» 75% жінок відповідали «так», вони реально відчувають навантаження додаткових ролей (годувальника, опікуна, побутової підтримки). Приблизно половина чоловіків також відчуває зміни (особливо військові, які повернулися з фронту та ті, хто роз'єднані з партнеркою), але друга половина зберігає «традиційну роль захисника», яку вони не вважають новою.

На запитання «Чи Ви задоволені існуючим розподілом сімейних ролей?» було отримано такі результати. Серед жінок 40% виявили задоволення, тоді як 60% зазначили незадоволення. У групі чоловіків співвідношення є більш збалансованим: 55% задоволені та 45% висловили незадоволення.

Аналіз міжгрупових відмінностей показав, що рівень незадоволеності розподілом ролей є найбільш вираженим серед військових та демобілізованих (40%). Серед цивільних, які перебувають в Україні, незадоволення зафіксовано у 30% респондентів, тоді як серед цивільних за кордоном – у 35%.

Отримані дані свідчать про те, що воєнні обставини зумовлюють різний ступінь напруги у сфері рольового розподілу в сім'ї залежно від соціального статусу та життєвого контексту респондентів.

На основі кількісних показників і якісних інтерв'ю виокремлено основні типи рольових змін:

1. Переведення «ролей захисника/постраждалого»: чоловіки-військові повертають образ захисника, але часто не можуть виконувати «мирні» ролі (повага до побутових турбот, емоційна підтримка, виховання дітей). Це породжує рольовий дисонанс: партнер очікує емоційної відкритості, а колишній військовий – дисципліни/замкненості.

2. Роль «опікун/годувальник» переходить на жінок: у цивільних в Україні багато жінок взяли на себе додаткові обов'язки (робота + догляд за родиною), що призводить до емоційного виснаження і втрати сексуальної та емоційної енергії. Зростає *інструментальна роль* жінок (фінанси/логістика/батьківство), що змінює баланс влади у шлюбі і може провокувати конфлікти навколо автономії та відповідальності – що призведе до відповідної кризи шлюбних стосунків.

3. Роль «іммігрант/адаптований партнер» (цивільні за кордоном): один партнер адаптується до чужої культури та нових соціальних мереж, інший залишається в зоні конфлікту. Рольова асиметрія: один – «нове життя», інший – «світ війни». Це створює відчуття подвійності і нерівності вкладення у стосунки. Формується новий феномен «комунікаційна роль» – дистанційна підтримка: чат/дзвінки, відео. Часто це – некомпенсована, поверхнева форма підтримки, яка не здатна відновити глибoku інтимність.

У всіх групах актуалізується тема рольових трансформацій. У військових – криза «повернення до сім'ї», у цивільних в Україні – криза «виживання», у цивільних за кордоном – криза «куль-

турної розсинхронізації». Таким чином, рольові трансформації стають чинником кризових процесів, адже призводять до відчуття дисбалансу та несправедливості у сімейних стосунках.

Перейдемо до інтерпретації даних щодо сексуальності і лібідо під час війни. Згідно результатів дослідження на проблеми інтимності чи зниження лібідо вказали 75% загального числа респондентів. Найвищі показники – у цивільних за кордоном (60% та 70% відповідно), і це сумірно з їхнім низьким MSQ/DAS та зменшенням сексуальної активності (85%). Це свідчить, що фізична відстань сильно впливає на інтимну сферу. Дистанційна інтимність (відео/дзвінки) суттєво частіше використовувалася серед пар із роздільним проживанням (70% у групі за кордоном) – це компенсаторна стратегія, але вона рідко повністю відновлює реальну інтимність і часто підсилює відчуття поверховості зв'язку (рис. 3).

Жінки частіше фіксували зниження лібідо, пов'язане з емоційним вигоранням та перманентним стресом. 23% респондентів вказали на прояви гіперсексуальності, яку можна розглядати як спосіб знизити напруження, спричиненим перманентним стресом. Чоловіки-військові мали більше випадків сексуальної дисфункції, пов'язаної з ПТСР, але в цілому проблеми інтимності простежується у всіх групах.

Результати дослідження підтверджують тенденцію до зниження сексуальної активності серед українських подружніх пар, від рідкісних сексуальних контактів або, іноді, до повної їх відсутності.

Можна окреслити основні проблеми в сексуальній сфері, які сприяють появі криз у шлюбних стосунках у сучасному українському суспільстві:

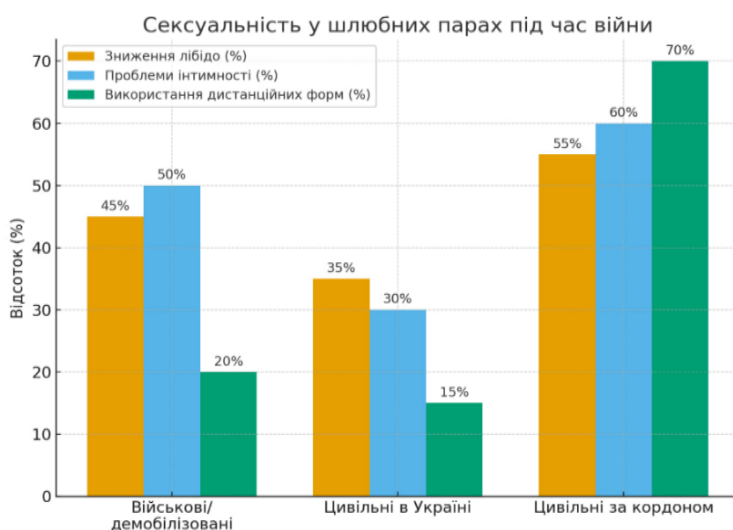

Рис. 3. Сексуальність у шлюбних парах під час війни

- зниження лібідо пов'язане з тривогою, депресивними симптомами, гіперзбудженням (ПТСР);

- уникання інтимності (тригери, сором, тілесні маркери травми/поранень);

- несинхронність бажання у транскордонних парах (часові пояси, ритм праці, культурні норми).

- гіперсексуальність як спосіб знизити напруження/переконатися в «живості» стосунків.

Також слід зазначити гендерні розбіжності у сприйнятті та подоланні криз. Жінки частіше повідомляли про зниження лібідо та інтимної задоволеності, емоційне вигорання від подвійних ролей (поєднання роботи та сім'ї), підвищену тривогу щодо безпеки дітей і партнерів, більшу емоційну чутливість до мовчання партнера (сприйняття дистанції як «відкидання»). Чоловіки частіше демонстрували симптоми травматичної реакції (гіперреактивність, уникнення розмов про емоції), особливо серед військових, труднощі у виконанні «емоційних» сімейних ролей після повернення, тенденцію до перенаправлення емоцій у роботу або зовнішні активності. Вони нерідко віддають перевагу ізоляції чи роботі як способу саморегуляції. Це створює циклічну ескалацію конфлікту: жінка чекає емоційної підтримки, чоловік уникає – конфлікт загострюється.

На основі кількісних та якісних даних виокремлено універсальні для всіх груп кризові феномени – загальні «воєнні» кризи:

- криза безпеки та стабільності, пов'язана з втратою контролю над майбутнім;

- криза інтимності (зниження сексуальної активності та емоційної близькості);

- криза рольової перебудови (нерівномірний розподіл обов'язків, що викликає відчуття несправедливості);

- криза комунікації (поверхневий контакт, уникання емоційних тем);

- криза довіри та очікувань (підозри, ревності, страх зради).

Ці кризові явища набувають різних форм залежно від групи, проте становлять загальну картину «воєнних» трансформацій шлюбу.

Аналіз також свідчить про специфіку криз за групами:

Військові/демобілізовані: травматично-адаптаційна криза, труднощі повернення до мирних ролей, сексуальні дисфункції, рольовий конфлікт «солдат vs чоловік/батько».

Цивільні в Україні: ресурсно-побутова криза, втома, вигорання, «невидимі зусилля» жінок, конфлікти на побутовому ґрунті.

Цивільні за кордоном: криза дистанції та культурної асиметрії, зниження інтимності, формування «подвійної реальності» (різні життєві контексти партнерів). Простежується феномен «асиметрії адаптації»: один із партнерів інтегрується в нове середовище, тоді як інший залишається в контексті війни, що підсилює напруженість і дистанцію.

Висновки. Війна виступає потужним чинником трансформації шлюбних відносин, що проявляється у трьох вимірах: травматичному, ресурсному та рольовому. Результати дослідження дозволили виокремити три основні.

1. У військових та демобілізованих домінує травматично-адаптаційна криза, зумовлена високим рівнем симптомів ПТСР, труднощами реінтеграції у сімейне життя, відчуженістю та конфліктами на ґрунті «розходження досвідів».

2. У цивільних, які залишилися в Україні, спостерігається ресурсно-побутова криза, спричинена багаторольовістю, матеріальними труднощами та загальною соціальною нестабільністю. Це веде до виснаження, підвищеної конфліктності та зниження задоволеності шлюбом.

3. У цивільних за кордоном виокремлюється криза емоційної дистанції, пов'язана з фізичним розлученням, викликами культурної адаптації та асиметрією досвіду життя у подружжя.

Отримані результати підтверджують неоднорідність перебігу шлюбних криз, які залежать від воєнного досвіду, соціального статусу та місця проживання. Найнижчі показники задоволеності шлюбом та згуртованості зафіксовано серед пар, розлучених фізично та соціокультурно (цивільні за кордоном), тоді як найбільш травматичні симптоми виявлено у військових та демобілізованих.

Гендерний аналіз виявив різні вектори вразливості: жінки частіше потерпають від емоційного виснаження, тоді як чоловіки – від травматичних симптомів і труднощів адаптації до мирних ролей.

Таким чином, кризові процеси у шлюбі в умовах війни є багатовимірними та потребують розробки цільових психологічних інтервенцій:

- для військових – травмотерапія та підтримка процесів реінтеграції;

- для цивільних в Україні – програми ресурсного відновлення, профілактика вигорання, а також психолого-педагогічна підтримка переселенців;

- для цивільних за кордоном – стратегії збереження емоційної близькості та подолання культурної асиметрії.

Окремого значення набуває популяризація освітніх і тренінгових програм, спрямованих

на розвиток навичок сімейної комунікації, підтримку ментального та психічного здоров'я, підвищення резил'єнтності та задоволеності шлюбними стосунками. Перспективним напря-

мом подальших досліджень є оцінка впливу таких програм на адаптацію сімей до нових викликів та збереження їхньої екзистенційної цілісності.

Список літератури:

1. Балачій Л. Психологічний вплив військової служби на сімейні стосунки: адаптація військових та їх родин. *Universum*. 2024. № 14. С. 409–416. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1409>
2. Бевз Г. М., Зверев, М. М. Ресурсність подружніх стосунків військових чоловіків в умовах війни (за моделлю М. Лахад). *Педагогічний альманах*. 2024. № 53. С. 4–12. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2024-3-1>
3. Закусило А. Психічне здоров'я членів родин військовослужбовців залежно від тривалості їх перебування в зоні бойових дій. *Research in Science, Technology and Economics*. 2025. № 2. С. 88–95. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/43947/1/1.pdf>
4. Караванська Д. Сімейна взаємодія та адаптація в умовах соціальної кризи (війни): гендерні відмінності. *Modern strategies of global scientific solutions: Collection of abstracts of the V Int. scientific and practical conf.* 2022. С. 337–341. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/38796/1/Karavanska.pdf>
5. Карамушка Л. Психологічні наслідки війни для сім'ї. *Освіта і управління*. 2022. Т. 26. № 2. С. 5–18. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741842>
6. Корчакова Н., Зібров Л., Безлюдна В. Стан емоційної напруги у сім'ях комбатантів. *Психологія: реальність і перспективи*. 2024. № 23. С. 2–9. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.406
7. Матласевич О., Герасімов Ф. Особливості психологічного імунітету українських комбатантів та членів їхніх родин: теоретичні аспекти. *Психологія: реальність і перспективи*. 2024. № 22. С. 50–59. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi22.384
8. Пирог Г. В., Свінцицька М. М. Задоволеність жінок подружніми стосунками в умовах війни. *Наука та освіта в умовах викликів сьогодення: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* Чернігів, 2023. С. 86–94. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/38795/1/2023%20Pyroh%20Svincicka.pdf>
9. Пирог Г. В., Удод С. Ю. Вплив комунікації в сім'ях військовослужбовців та адаптація в родинах військових під час воєнних дій в Україні та США. *Science and innovation of modern world*. 2023. С. 417–422. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/38759>
10. Сингаївська І. В., Мохнач Л. Ю. Особливості соціально-психологічної адаптації людей, які виїхали за кордон та тих, які лишилися в Україні під час війни. *Держава, регіони, підприємництво: інформ., суспільно-правові, соціально-екон. аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнар. конф.* Ун-т «КРОК». Київ, 2022. С. 3–6. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2022/paper/view/1274>
11. Сингаївська І., Осауленко Н. Особливості комунікативних проблем в шлюбних партнерських стосунках переселенців під час війни. *Актуальні проблеми психології*. 2022. Вип. 71. С. 125–134. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-71-125-134>
12. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 3–20. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
13. Стрельник О. Гендерна (не)рівність в умовах війни: виклики та можливості для українського суспільства. *Українське суспільство в умовах війни*. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2024. С. 133–150. URL: https://isnasu.org.ua/analytics/004_Strelnyk_-_Genderna_nerivnist_v_umovah_viyuny.php
14. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / Авт. кол.: С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред.: Є. Головахи, С. Макеєва. НАН України. Київ: Інститут соціології, 2023. 343 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0018737>
15. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія / Авт. кол.: С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0018724>
16. Ярхо О. Криза маскулінності. 2024. URL: <https://blog.liga.net/user/oyarkho/article/53757>
17. UNFPA Україна. Результати дослідження стосунків в українських подружніх парах: національне опитування. Київ, 2023. 76 с. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications>

Kushchenko I.V., Orol O.V. FEATURES OF MARITAL RELATIONSHIP CRISES IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY DURING WARTIME

The article is devoted to the study of marital crises in modern Ukrainian society under the conditions of full-scale war. The 2022 war caused radical transformations of the family institution: mobilization, forced

migration, loss of home, role redistribution, and post-traumatic stress became key crisis factors. An empirical study conducted among 60 married couples (military/demobilized, civilians in Ukraine, and civilians abroad) applied three validated tools: MSQ (marital satisfaction), IES-R (post-traumatic stress symptoms), and DAS (dyadic adjustment), along with a semi-structured interview "War and Marital Relations." Findings revealed significant differences between groups: civilian couples in Ukraine demonstrated the highest marital satisfaction and cohesion; military and demobilized couples showed moderate satisfaction but high stress levels; couples abroad had the lowest relationship quality despite lower war-related stress. Additional crisis factors include role transformations (increased responsibilities for women, "reintegration crisis" of soldiers, asymmetry in transnational marriages) and challenges in sexuality (reduced libido, intimacy avoidance, hypersexuality as compensation). The study highlights gender differences in crisis experiences, with women more often reporting emotional exhaustion and men facing reintegration difficulties after combat.

The authors conclude that war creates a unique configuration of marital stressors that differs from peacetime crises not only in intensity but also in qualitative nature. The practical significance lies in developing targeted psychological support programs: trauma-focused interventions for military families, adaptation strategies for internally displaced persons, and measures to reduce alienation in war-separated couples.

Key words: marital crises, war, marital satisfaction, role transformations, PTSD, spousal relations.

Дата надходження статті: 09.09.2025

Дата прийняття статті: 23.09.2025

Опубліковано: 05.12.2025